

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2022-4-2

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2022

МУНДАРИЖА ТАРИХ ФАНЛАРИ

Murodov H.S. Mustaqillikning dastlabki yillarida turizmni rivojlantirish huquqiy asoslarining yaratilishi va tashkiliy jihatlari	6
Turdiyev I.U. XV- asr oxirida Qozog‘iston dashtlaridan kelgan dashti-qipchoq o‘zbeklari	11
Umbarova N. Qashqadaryo Qo‘ng‘irotlarining qadimdan qolgan qadriyatlarini	13
Yusupov H. Xiva madrasalarida mudarrislar faoliyati	16
Абдуллаев У. Ўрта Осиё халқларининг оила – никоҳ муносабатлари тарихидан	18
Азаматова Г.Б. Меҳнат миграциясида хотин-қизлар ҳуқуқларини химоя қилишнинг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари	23
Алманов Қ. Бахмал тумани ўзбек ва қирғизларининг оилавий маросимларида исломгача мавжуд диний урф-одатларнинг кўринишлари	27
Бегалиева Д.Э. “Хива хонлари Кўринишхона” сидаги расмий қабул маросимлар	30
Бобоев Ф.С. Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши курашнинг кучайишида сайлов тизимининг таъсири	33
Бобожонова Ф.Х. XX аср бошларида Бухоро амирлигида таълим тизимини ислоҳ қилиш ҳаракатлари	35
Васиева Д.И. Ўзбекистонда олий таълим тизимини янги босқичга кўтариш ва самарадорлигини оширишнинг истиқболлари	39
Жуманазаров Х. Шарқ табобатида табиб тушунчаси ва фаолияти	41
Жураев И. XX – XXI аср бошларида Мирзачўл воҳаси маҳаллий аҳолисининг этник таркиби ва тил хусусиятлари	45
Инобатов А.Б. Деҳқон хўжалиқларида грек ёнғоғини етиштириш имкониятларини ривожлантиришнинг ўрни ва аҳамияти	50
Курбанова З.И. Влияние Аральского экологического кризиса на одно их традиционных занятий каракалпаков - скотоводство	54
Курбанова М.Б. Марказий Осиё халқлари моддий маданиятида “Наврўз гўжа” анъанавий таоми таҳлили	57
Махмудов Б.З. Темурийлар даврида фан ва маданиятга бўлган эътибор	59
Мирзаев Б.М. Хоразмлик адиб – Қосим ибн Хусайн фаолиятига назар	62
Мубинов М.А. Внешнеполитическая деятельность Бухарского эмирата	64
Отегенов Х.М., Торениязов Ж.Е. XIX асрдаги Амударёнинг чап соҳили бўйларидаги кўрғон-шаҳарлар	67
Рахимов А.Э. Қарши магистрал каналининг қурилиш тарихи ва насос станциялари	70
Сатимов Б. Хоразм воҳаси оғир қуролланган отлик аскарлар – ктафрактарийлар вужудга келган ҳудуд сифатида	73
Холиқов Ф.Ж. Ўзбекистонда аҳоли саломатлиги йўлида халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик	76
Холмўминов М., Қолқанатов А. Хотин-қизларни маданий-маърифий соҳага жалб қилишда клубларнинг ўрни	78
Ҳамидова М.Х., Мирзаев Ш.Р. Бухоро тарихий мажмуаларининг янгиланиши йўлида	85
Юсупов Ш.Х. Амир Темур ва Темурийлар давридаги Хоразм шаҳарсозлик маданияти тараққиётининг ёзма манбалар асосида археологик жиҳатдан ўрганилиши	88
Юсупова Р.Қ. Қашқадарё вилояти тўй маросимлари хусусида	90
ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Akramova N.M. Word-formation models in network sociolect in the speech of english-speaking youth	95
Aslonova N.M., Djumaniyazova Z.N. A review of German grammar tenses	97
Atadjanova M.A. O‘zbek, rus va ingliz tillarida pedagogik terminologiyaning struktur - semantik tahlili	98
Farmonova Sh. Linguocultural analysis of phraseological expressions of human emotional state in English	101
G‘afforov A. Qiyoslash mazmunini ifodalagan ergash gapli qo‘shma gaplarning shakllanishi	103
Hamdamov U. Oybekning simvolistik she‘rlari xususida	105
Jumaniyazov A.J., Polvanova N.M., Allaberganova F.I. Son komponentli aniqlovchili (attributuv) qo‘shma so‘zlarning leksik-semantik tahlili	108
Karimova Y., Radjapova F. F.Nitshening “Zardusht tavallosi” asarining o‘zbek tiliga tarjimasida so‘z qo‘llash mahorati	110
Kosimov A. Metaforaning o‘rganilishiga doir yondashuvlar	114
Madaminova Q.A., Djumaniyazova Z.N., Urinova M.S. Lexicology: the process of loan creation in the English language	116
Mirhaydarova N. The semantic field of the category "spirituality" in russian and uzbek	118
Muslixiddinova R., Yarashova N.J. Sadridin Ayniyning “Doxunda” asarida qo‘llanilgan maqollarning semantik tadqiqi	120
Mutalov D. O‘zbek va turk tillarida nutq fe‘llarining qiyosiy tadqiqi	122
Nishonov U.I. Research of translation problems scientifically-technical terminology	124
Nurova Yu.U. Jahon tilshunosligida etnolingvistikaning nazariy tadqiqi	126
Pulatova D.D. Murojaat shakllarining yoshga ko‘ra xoslanishi	129
Pulatova M.T. Ibn Arabshohning “Ajoyib al-maqdur fi axbori at-Taymur” asarida Amir Temur obrazi	133
Rahimova B.B. Ezgulikni madh etuvchi doston	135

деҳқонларга маълумот бериш белгиланди [7]. Чунки бу даврда сайлов ҳуқуқларининг чекланиши катта норозиликларга сабаб бўладиган омиллардан бири эди. Шунинг учун ҳам айнан шу масалага алоҳида эътибор қаратилди. Шунингдек, 1931 йилнинг бошида Норин ва Отбоши районларидаги кўзғолон қатнашчилари ҳам овоз бериш ҳуқуқидан маҳрум қилмасликни талаб қилиб чиққан эди [8].

Шундай қилиб, сайлов ҳуқуқидан маҳрум қилиш:

Биринчидан, барча тоифаларига, яъни бой, ўртаҳол ёки камбағаллигидан қатъи назар қўлланди.

Иккинчидан, маҳаллий бошқарув органлари орасида ўзаро адоватда бўлган ижтимоий гуруҳлардан, уруғлардан вакилларнинг бўлиши сайлов тизимининг бузилишига, оқибатда айрим аҳоли тоифаларининг ноҳақ, адолатсиз равишда сиёсий ҳуқуқларининг чекланишига сабаб бўлди.

Учинчидан, ҳам марказий ҳам маҳаллий бошқарув органлари томонидан аҳолининг сиёсий ҳуқуқларининг ноҳақ равишда бузилиши, чекланиши ва ҳуқуқларини қайта тиклаш учун мурожаатларни ўрганмаслик ёки узок вақт чўзилиши Ўрта Осиёда совет ҳокимиятига қарши кураш кўламининг кучайишига таъсир кўрсатди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ш.А. Қамбарова. “Ҳақсизлар”нинг ҳуқуқларини тиклаш жараёнлари (Фарғона водийси мисолида) // “Ўтмишга назар”. 2020. № 2. Б. 451-458; Шу муаллиф. Совет харбий кўшинлари таркибида “орка кўшинлар”ни ташкил топишининг ижтимоий-сиёсий сабаблари // “Academic research in educational sciences”. 2021. № 2. Б. 478-484; М. Тагаев. Социальная и религиозная ксенофобия как инструмент политики советского государства. История и неизвлеченные уроки (1929-1936 гг.). На примере материалов юга Кыргызстана // https://www.pluralism.ca/wp-content/uploads/2018/04/Muktar-Tagaev_Russian-Apr2018-FINAL.pdf; Политбюро и крестьянство: Высылка, спецпоселение. 1930-1940 гг. Книга I. Москва. РОССПЭН, 2005. С. 125-132; A.L. Edgar. Genealogy, Class, and "Tribal Policy" in Soviet Turkmenistan, 1924-1934 // "Slavic Review". Summer 2001. Vol. 60. No. 2. pp. 284-285.

2. Политбюро и крестьянство: Высылка, спецпоселение. 1930-1940 гг. Книга I. Москва. РОССПЭН, 2005. С. 129-131; Собрание законов и распоряжений. 1 апреля 1930 г. № 19. С. 360-361.

3. “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.). Т. 5. 1927 г. –Москва, 2003.

4. Z. Altımişova. 1930'lu yıllarda kirgizistan'dan Çin'e göç hareketleri // “Turkish Studies”. Volume 8/11. Fall 2013. S. 20.

5. М.Тагаев. Социальная и религиозная ксенофобия как инструмент политики советского государства. История и неизвлеченные уроки (1929-1936 гг.). На примере материалов юга Кыргызстана // https://www.pluralism.ca/wp-content/uploads/2018/04/Muktar-Tagaev_Russian-Apr2018-FINAL.pdf.

6. В.Г. Чеботарева. Противоречия в национальной политике Советской Киргизии (1920-е годы) // “Этнопанорама”. 2013. № 1-2. С. 22.

7. Ўзбекистон ПАА, 58-фонд, 5-рўйхат, 473-иш, 25-26-варақлар.

8. ГАРФ, Р-374-фонд, 27-рўйхат, 269-иш, 5-6-варақлар.

УЎК 93/94

XX АСР БОШЛАРИДА БУХОРО АМИРЛИГИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ ХАРАКАТЛАРИ

Ф.Х. Бобожонова, т.ф.н., Бухоро Давлат Университети, Бухоро

Аннотация. Мақолада XX аср бошларида Бухоро амирлигида таълим тизимини ислоҳ қилиш ҳаракатлари, “Тарбияи атфол” яширин жамияти, Бухоро маорифини умумлаштирувчи хайрия жамияти, “Ширкати Бухорои Шариф” “Баракат”, “Маърифат” ширкатлари, “Бухорои шариф”, “Турон” газеталари ва “Маърифат” кутубхонасининг фаолияти манбалар асосида ёритиб берилган. Шунингдек Бухоро амирлигидаги талабаларни дунёнинг ривожланган мамлакатларига ўқишга юбориш масалалари ҳам кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: Ёш бухороликлар, яширин ташилот, жамият, ширкат, газета, кутубхона, янги усул мактаблари, дарсликлар, фанлар, таълим.

Аннотация. В статье описываются усилия по реформированию системы образования в Бухарском эмирате в начале XX века, тайное общество «Тарбияи атфол», «Бухарское благотворительное общество обобщения образования», «Бухарская компания», «Баракат», «Марифат». компании, газеты «Бухара Шариф», «Турон» и деятельность библиотеки «Маърифат» освещается на основе источников. Также были рассмотрены вопросы направления студентов из Бухарского Эмирата на обучение в развитые страны мира.

Ключевые слова: Молодые бухарцы, тайная организация, общество, фирма, газета, библиотека, новометодные школы, учебники, науки, образование.

Abstract. The article describes the efforts to reform the education system in the Emirate of Bukhara at the beginning of the 20th century, the secret society "Tarbiyai Atfol", "Bukhara Charitable Society for the Generalization of Education", "Bukhara Company", "Barakat", "Marifat". companies, the newspapers "Bukhara Sharif", "Turon" and the activities of the library "Ma'rifat" are covered on the basis of sources.

The issues of sending students from the Bukhara Emirate to study in the developed countries of the world were also considered.

Keywords: *Young Bukharians, secret organization, society, firm, newspaper, library, new method schools, textbooks, sciences, education.*

Кириш. Бухоро амирлиги ривожланган мамлакатлардан орқада ва узоқ бўлмасин тараққийпарварлик ғоялари бу ҳудудга ҳам кириб кела бошлади. Бироқ янги ва илғор қарашларнинг амирликка кириб келиши катта тўсиқларга учради ва мураккаб кечди. Шунингдек, бу жараёнлар ўзига хос хусусиятларга эга бўлди. Ислохотларга талаб ва зарурият айниқса таълим тизимида кучли эди, чунки анъанавий таълим тизимидаги ўқитиш услуби ва ўрганиладиган фанларнинг таркиби давр талабига жавоб бермай қўйди. Мамлакатда савдо-сотик ва маҳаллий саноатни ривожлантириш учун Бухоро сармоядорларига замонавий билимлардан хабардор, ҳисоб-китобни яхши билладиган, янгича фикрлайдиган ёш кадрлар керак эди.

Асосий қисм. Бухоролик жадидлар маориф ва тарбия ишларини жонлантириш учун 1908 йилда “Тарбия атфол” (“Болалар тарбияси”) яширин жамиятини ташкил этадилар. Садриддин Айнийнинг қайд этишича, “Жамиятнинг низомномаси эҳтиёж учун ёлғиз илмий бўлиб, сиёсатга қатнашмаслик шарт қилинган бўлса ҳам, жамият аъзолари халқни умумий ислохотга ташвиқ қилар, амирнинг идора фасодларини очиб кўрсатар, аҳолини ушбу идораи золимонага қарши кўзғатар эди”. [5;233] “Тарбия атфол” махфий жамиятининг раҳбарлари Садриддин Айний, Абдулвоҳид Мунзим, Аҳмаджон Ҳамдий, Ҳамидхўжа Меҳрий, Ҳожи Рофеъ ва Мукамал Бурҳоновлар жамиятнинг ёрдами билан янги усул мактабларида саводини чиқариб олган болаларни Оренбург, Қозон, Уфа, Қрим, Россия ва Туркияга ўқишга юбора бошлади. Бундан ташқари “Тарбия атфол” жамияти жадид мактабларни ташкил этиш ва уларга ўқувчиларни жалб қилиш, шунингдек, талабаларни Бухородан Истанбулга ўқишга юбориш ишлари билан ҳам шуғулланганлар. Жамиятнинг саъй-ҳаракати билан, 1908 йилда Истанбулда бухоролик ва туркистонлик ёшлардан 14 киши таҳсил олган.[10;271] “Тарбия атфол” махфий жамияти аъзоларининг сони 1909 йил охирига бориб 20 кишига етди. Садриддин Айнийнинг ёзишича, кейинги йилларда жамият аъзолари 28 киши бўлиб, ундан 14 киши мулла ва муллаларнинг ўғли, 3 киши мударрис эди. Жамият фаолиятининг сўнгги йилларида жамият аъзолари сони 100 га яқин бўлиб, уларни Муҳиддин Мансуров, Садр Зиё моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаган.

“Тарбия атфол” яширин жамиятнинг дастурида қуйидаги вазифалар кўзда тутилган эди:

1) Илмга чанқоқ ёшларга ҳар жиҳатдан: ҳам иқтисодий, ҳам маънавий ёрдам кўрсатиш. Шу муносабат билан Россиянинг Қозон, Уфа, Боқчасарой ҳамда Туркияга ўқувчилар юбориш масаласига алоҳида эътибор берилди. Айниқса, Истанбул шаҳрида таълим олаётган бухоролик талабалар сони йил сайин ошиб, 1912 йилга келиб, 30 дан ошди. Чунки Бухоро мадрасалари илғор ислохотлардан анча йироқ, малакали мутахассислар тарбиялаб етиштиришга қодир эмасди.

2) Бухоро амирлигида газета ва журналлар нашр қилинмаса ҳам Россия мусулмон шаҳарларида ҳамда Туркия ва Эронда нашр қилинадиган матбуот намуналари билан бухороликларни таништириб боришга катта эътибор бериш. Россия сиёсий агентлигининг ҳар қандай таъқиб ва тўсиқларига қарамай, жамиятнинг саъй-ҳаракати билан бундай нашрлар амирликда ҳам кенг тарқала бошлади.

3) Ҳамма жадид мутафаккирлари каби ўринсиз сарф-ҳаражатларга, тўй ва маъракаларга сарф қилинадиган катта-катта ҳаражатларга, исрофгарчиликларга қарши чиқиш. Бундай маблағларни фарзандлар тарбиясига, уларни чет элларга ўқитиш учун сарф қилишга даъват этдилар.

Жамият аъзоларининг фаолиятини Садриддин Айний шундай таърифлаган эди: “Жамият аъзоларининг ҳар бири доимо қўйнига икки-уч дона газета ва мажмуа ва бир-икки дона адабий, ахлоқий китоб тиқиб, хоҳ бозорда бўлсин, хоҳ уйда бўлсин, хоҳ қишлоқларда бўлсин, хоҳ темир йўл сафарларида бўлсин, хулосаси, ҳар бир фурсат чиққунча, халққа ўқиб берар, бир оз рағбат кўрсатганларга мажоний янги адабиёт тарқатиб турар, жиддийроқ ва самимийроқ одам қўлга тушса, газета ва мажмуаларга муштарий қилар эди”. [4;234]

Жамиятнинг ўз олдига қўйган бирламчи вазифаси Бухоро ўқув муассасаларини тубдан ислох қилиш эди. Бухорода анъанавий мактабларни ислох қилиш иши, амалда бошланган бўлса-да, олий ўқув юрти ҳисобланган мадрасалар ислоҳи бошланмаган, улар илмли ва малакали мутахассислар тайёрлашдан йироқ эди. Шунинг учун “Тарбия атфол” жамияти иқтидорли ёшларни Оренбург, Уфа, Қозон, Боқчасарой, Истанбул каби шаҳарларда ўқишга юборишни биринчи вазифа сифатида белгилади. Бунинг учун маблағ керак эди. Халқ истикболи, маърифати учун жон қуйдирувчи мулкдорлар ҳам, иқтисодий ёрдам берувчи ҳомийлар-зиёлилар, давлат арбоблари ҳам топилди. Жамиятнинг катта саъй-ҳаракати натижасида фаолиятининг дастлабки йилидаёқ бир гуруҳ ёшлар

Истанбулга ўқишга юборилди. Садриддин Айний бу ҳақда қуйидаларни ёзади: “Икмоли таҳсил учун Усмонхўжа Пўлатхўжа ўғли, унинг биродарлари Атохўжа, Мазҳар Махзум Бурҳон Махзум ўғли, Абдурауф Фитрат, Муқимбек Истанбулга сафар қилдилар. Абдурауф Фитрат мазкур талабаларнинг энг истеъдодлиси ва энг фозили эди”. Истанбулдаги ушбу жамиятда асосан бухоролик ва татар талабалари фаол иш олиб борадилар.

1909 йилда Бухорода жадидлар томонидан “Ширкати Бухорои Шариф” номи билан ширкат тузилди. Унинг асосий вазифаси янги усул мактаблари учун дарслик чоп этишдан иборат эди. Биринчи навбатда Садриддин Айнийнинг тажвид қоидаларини (Куръоннинг махсус қоидаларини тўғри талаффуз қилиниши) ўз ичига олган “Тарти ул-Куръон” номидаги дарслигини нашр қилишга қарор қилинади. Уни татар муаллими воситаси билан Оренбург нашриётига топширадилар. Ўша йилнинг ўзида усули савтия (илм қоидалари усули) мактаблари билан танишмоқ учун ширкат томонидан Усмонхўжа, Ҳамидхўжаларни Боғчасарой, Истамбулга юборилади.[8;5]

Бухорода маърифат тарқатишда, китоб, газета, журналлар билан савдо қилишда, бухоролик ёшларнинг маърифий-сиёсий ҳаракатларининг жонланишида ушбу ташкилотнинг аҳамияти катта бўлди. Бу ҳақда Садриддин Айний шундай деб ёзади: “Бу йил яширин жамиятнинг таъминоти билан икки муҳим иш бошланди. Буларнинг бириси “Маърифат” кутубхонаси, иккинчиси “Баракат ширкати” эди. Насрулло Қўшбеги ушбу кутубхона ва ширкатга расман рухсат берганлигидан, ёшлар ҳаётига яхши бир ёрдам етказди”. [5;227]

“Баракат” ширкатининг таъсисчилари Фазлиддин Махзум, Абул Ҳаким Махзум, Мирзо Иззатулла Афанди ва Мирзо Абдулвоҳидлар эди. 1915 йилнинг 22 декабрида Бухоро ҳукумати ширкатнинг низомини тасдиқлаб, унинг очик фаолияти учун рухсат беради. Ширкат амирликнинг кўпчилик худудларида китоб дўконлари ташкил қилиб, зиё тарқатишни мақсад қилиб кўяди. А.Фитрат ширкат доирасида Туркияга ёшларни ўқишга жўнатиш учун маблағ тўплаш билан шуғулланади [2]. Садриддин Айнийнинг қайд этишича, “Халқ орасида ушбу ширкат “жадидлар ширкати” деб ном қозонган”.

Туркияга ўқишга келган ёшлар томонидан Истанбулда Абдурауф Фитрат бошчилигида 1909 йилнинг охирида “Бухоро таъмили маориф жамияти” (“Бухоро маорифини умумлаштирувчи хайрия жамияти”) номи билан очик ва расмий бир жамият ташкил этилди. Аҳмад Закий Валидий Тўғоннинг қайд этишича: “Бу жамият Истанбулда бир шўъба очароқ, бу шўъба “Бухоро таъмили маориф жамияти” номи билан расмий бир жамият шаклини олди. 1909 йилда Эрон йўли билан Истанбулга келган Фитрат ила Муқимиддин ва Русия йўли билан келган Усмонхўжа, ғулжалик Абдулазиз, Содик Ашур ўғли бу жамиятнинг қурувчилари эди”. [7;354]

Жамиятнинг хатти-ҳаракати билан Истанбулнинг Галата кўприги ёнидаги Янги Жомеда Туркистон ва Бухоро болалари учун алоҳида мактаб ташкил этилади. 1910 йилда мактабга Бухородан 30 бола ўқиш учун юборилган бўлса, 1911 йилда 15 бола, 1912 йилда 20 бола, 1913 йилда 16 бола юборилади [1].

Жамиятнинг кўмаги билан Фитрат ва бошқа тараққийпарварларнинг асарлари Истанбулда нашр этирилиб, Бухорога юборилади, яширин жамиятнинг кўрсатмасига кўра, унинг асарларини тараққийпарвар кишилар мамлакатнинг турли жойларига тарқатадилар.

Ёш бухороликлар партияси аъзолари ўзларининг яширин ташкилот сифатидаги йиғилишларини бир оз чеклаган бўлсалар ҳам, улар бундай ҳаракат мухлислари ва тарафдорлари билан анча кенг миқёсда учрашувлар ўтказиб турдилар. Бу йиғилишлар “таълимни яхшилаш чоралари муҳокамаси” баҳонаси билан кўпинча мактабларда, дарс бериладиган хонадонларда ўтказилар, уларда янги мактаб ўқувчиларининг ота-оналари қатнашар ва улар орқали омманинг фикри ўрганиб борилар эди. Бундай учрашувларда кўпинча хориждан келган газеталар, жумладан, Туркияда чиқарилган “Сирот-ул мустақим”, Афғонистонда чиқарилган “Сирож-ал-ахбор” газеталаридан намуналар ўқиб берилар эди.

Бухорода маърифатпарварлик ғояларини тарғиб этишда ташқаридан келтирилган газета ва журналлар ҳам катта таъсир кўрсатади. Масалан, Боқчасаройда чиқадиган “Таржимон” газетаси, Бокуда чиқадиган “Мулло Насриддин” ҳажвий журнали, Тошкент ва Самарқандда чиқадиган “Ислоҳ” ва “Ойина” журналлари, Ҳиндистонда чиқадиган “Хаблул матн” газетаси, Мисрда турк ва форс тилида нашр этилган “Чехранома”, “Парвариш” каби журналлар Бухорога келтириб тарқатилди ва бу ердаги вазиятга сезиларли даражада таъсир этади.

“Бухоройи шариф” газетаси мақолаларида мактабда ўқитиладиган китобларнинг ўз она тилида бўлмаганлиги ачинарли ҳолат эканлиги, ислоҳ масаласи зарурлиги ўз аксини топди. Ушбу газетанинг “Нима қилмоқ керак” номли мақоласида “Қадимда Европа варварликда яшаётган бир даврда Бухоро илмининг маркази бўлган. Улар бир жойдан иккинчи бир жойга кўчиб юрганларида

Бухоро маданияти юқори даражада ривожланган. Ҳозирда Бухорода илмсизлик, Бухоро деҳқони учун ўз уйи ва кишлоғидан бошқа жойни ёки дунёни билиши шарт эмасдай”, деган фикр берилган.

Ёш бухороликларнинг Бухоро амирлигида савдо-сотикни ривожлантириш учун замонавий билимлардан хабардор бўлган, ҳисоб-китобни яхши биладиган ва янгиликларни фикрлайдиган ёш кадрлар зарурлиги ва бунинг учун уларни хориж давлатларига ўқишга юбориш долзарб масала эканлиги тўғрисидаги мақолалари ҳам “Бухоройи шариф” газетасида босилиб турди.[3]

Мактабларни ислоҳ қилиш масалалари “Турон” рўзномасида ҳам ёритила борди. Газетада босилган “Бизга мадраса керакми ёки мактаб” деб номланган мақоласида муаллиф куйидаги фикрни келтиради: “Бухоро амирлигида билимлиликлар жуда оз, шунинг учун биз биринчи навбатда мадраса эмас, усули савтия мактабларини очишимиз керак, бошланғич таълимни яхши йўлга қўйишимиз керак. Бунинг учун ўз фойдасини кўзлайдиган диний уламолар томонидан вақф ерларининг талон-тороғ қилишга йўл қўймаслик керак ҳамда мактабларни ислоҳ қилиш керак”.

“Бухоройи шариф” ва “Турон” газеталари Бухорода маданий-маърифий ишларни жонлантиришда катта роль ўйнади. Бу газеталар амирликнинг барча шаҳарлари ва 11 туманида ҳам тарқатилар эди.

Мирзо Сирож XX аср бошида дунёнинг турли мамлакатларида сафарда бўлиб, катта тажриба орттирган. У “Бухоройи Шариф” ва “Турон” газеталарига ҳомийлик қилишни ўз зиммасига олган. Мирзо Сирож чет элларда бўлганида у ердаги таълим тизимини, хусусан, олий таълимни ва мактаб таълимини жуда яхши ўрганган, уни Бухородаги таълим билан қуйидагича таққослайди: “Европада мактаб ва мадрасаларни кўриб ёдимга ўзимиздаги мактаб ва мадрасалар келди, эсладим юрагим ҳам ва афсусга тўлди. Нега бизни миллатимиз илмни шунча хор қилиб, уни тарқ этади?”... “Эрон уламолари илмга ва санъатга ғайратли, иштиёқли бўлиб, ҳамма шаҳарларида мактаблар очган. Техронда жадид анъанавий мактаблари, дорулмуаллимин, дорулфунун, сиёсий мадраса, ҳарбий мадраса, тиббий мадраса мавжуд. Муаллимлари Фарангистонда таълим олишган”.[9;85] Мирзо Сирож жадид мактабларини, европача таълим-тарбияни бухороликлар учун қанчалик аҳамиятли ва зарурий эканлигини тушунтиришда, тарғиб этишда жонбозлик кўрсатган. Ушбу газеталар амир ҳукумати томонидан тақиқлаб қўйилганидан кейин, чекланган миқдордаги бошқа газеталар Россиянинг Волгабўйи ва Урал минтақаларидан бу ерга келтириб турилган. [6;364]

1912 йилда Бухоро шаҳридаги жадидларнинг яширин жамияти томонидан “Маърифат” деб аталган бошқа бир ширкат тузилган бўлиб, бу ташкилот шаҳар пассажида Ибн Сино номли китоб магазини ва кутубхона очдилар. Садриддин Айнийнинг қайд этишича, “Маърифат кутубхонасининг исми ва жисмига мувофиқ иши маърифат тарқатмоқдан иборат эди. Унинг мудури яширин жамият аъзоларидан Муҳаммад Мусо бўлиб, хайъати идораси ҳам Мирзо Абдувоҳид, Қори Ҳошим ва Ҳожи Сирож каби яширин жамият аъзоларидан иборат эди”. Бу жамият халқ орасида маърифат тарқатиш билан шуғулланиб ва матбаачилик соҳасида катта ишларни амалга оширди.

“Маърифат” кутубхонасининг ташкил этилиши муҳим воқеа бўлиб, у хорижда чиқарилган турли адабиётлар, рўзнома ва журналларни Бухорода тарқатиш билан шуғулланди. Шу йўл билан бошқа китоблар қаторида тақиқланган ва амирлик сиёсатига зид бўлган китоблар ҳам яширин сотилар эди ёки уларни кутубхонага келиб ўқир эдилар. Бу ишларда А.Бурҳонов, А.Ҳамдий, Мирзо Сирож Ҳаким фаоллик кўрсатишди. Бироқ уларнинг маърифатпарварлик интилишлари аввал Амир Олимхон томонидан катта қаршилиқка учради.

Хулоса қилиб айтганда, Ёш бухороликлар партияси вакиллари XX аср бошида таълим тизимини ислоҳ қилишга жиддий киришдилар. Улар шу мақсад йўлида турли ташкилотлар, хайрия жамғармалари, ширкатлар тузиб, мамлакатнинг нафақат марказида, балки чекка вилоят ва туманларида ҳам кенг олиб бордилар. Улар ташкил этган матбуот саҳифаларида ислоҳотчилик ғоялари, таълим тизимини ислоҳ қилиш муаммолари тўғрисида фаол мунозара олиб бордилар. Бухоролик жадидларнинг мактаб ва маориф ишларини йўлга қўйишларида Туркистон жадидларининг ёрдами катта бўлган. Бироқ уларнинг бундай маърифатпарварлик фаолияти амирлик тузуми даврида етарли даражада кадрланмади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. ЎзР МДА, 2-фонд, 1-рўйхат, 168-иш, 24-варақ.
2. ЎзР МДА, 3-фонд, 2-рўйхат, 155-иш, 4-8-варақлар.
3. Бухоройи шариф., 1912. – 12 апрель
4. Айний С. Асарлар.– Тошкент: Бадий адабиёт, 1963. I-том. – Б. 234.
5. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар // Асарлар.– Тошкент: Бадий адабиёт, 1963. I-том. – Б. -

233.

6. Анке Фон Кюгельген. Легитимация среднеазиатской династии мангитов в произведениях их историков (XVIII-XIX вв.). – С.364.

7. Аҳмад Закий Валидий Тўғон. Бугунги Турк эли: Туркистон ва яқин тарихи. – Б.354.
8. Йўлдошев Н.А. Фитратнинг Раҳбари нажот асаридан мухтасар фасллар. – Бухоро, 1996. – Б.3.
9. Мирзо Сирожддин Ҳаким. Тухафи аҳли Бухоро (Сафарнома). – Душанбе: Адиб, 1992. – 84-85 сах.
10. Ражабов Қ, Тарбия атфол // Ўзбекистон миллий энциклопедияси, VIII-жилд. – Тошкент: ЎзМЭ Давлат илмий нашриёти, 2004. – Б. 271.

УЎК 903

ЎЗБЕКИСТОНДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ЯНГИ БОСҚИЧГА КЎТАРИШ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Д.И. Васиева, т.ф.н., доц., Қарши муҳандислик –иқтисодиёт институти, Қарши

Аннотация. Мазкур мақолада мустақиллик йилларида Ўзбекистон олий таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари, ҳозирги кунда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш энг биринчи навбатда чуқур билимли, етук мутахассис кадрлар тайёрлашга боғлиқ эканлиги, олий таълимда амалга оширилган ислоҳотлар натижасида юз берган ўзгаришлар, бу борада қатор меъёрий ҳужжатлар қабул қилинганлиги, олий таълимнинг қамров даражасини босқичма-босқич оширилиши масалалари муҳокама қилинган.

Калим сўзлар: узлуксиз таълим, олий таълим, ислоҳот, таълим, тарбия, ўрта махсус, таълим сифати, инсон омили, ахборот технологиялари, модернизация, молиявий мустақиллик, рақобатбардош, илмий-тадқиқот, маданият, мутахассис, нодавлат таълим, давлат ва жамият.

Аннотация. В данной статье определены приоритеты радикального реформирования системы высшего образования Узбекистана за годы независимости. Современное социально-экономическое развитие страны зависит, прежде всего, от подготовки образованных, зрелых специалистов, изменений в системе высшего образования, принятие ряда нормативных документов, постепенное увеличение уровня охвата высшим образованием.

Ключевые слова: непрерывное образование, высшее образование, реформа, образование, воспитание, среднее специальное, качество образования, человеческий фактор, информационные технологии, модернизация, финансовая независимость, конкурентоспособность, исследования, культура, эксперт, негосударственное образование, государство и общество.

Abstract. In this article, the priorities of radical reform of the higher education system of Uzbekistan during the years of independence, the current socio-economic development of the country depends primarily on the training of well-educated, mature professionals, changes in higher education, a number of normative the adoption of documents, the gradual increase in the level of coverage of higher education.

Keywords: continuing education, higher education, face correction, education, education, secondary special, quality of education, human factor, information technology, modernization, educational ability, sustainability, research, culture, life, non - education, and society

Шиддат билан ривожланаётган бугунги замонамизда ҳар бир мамлакат келажаги, хусусан, барча соҳа ва лойиҳалар муваффақияти билимли ёшларга боғлиқ. Шу боис, давлатимиз раҳбари Президентлик фаолиятининг илк кунларидан бошлаб инсон капиталини ривожлантириш, узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир босқичида сифат кўрсаткичини янада яхшилаш масаласига алоҳида эътибор қаратиб келмоқда. Бундай саъй-ҳаракатлар эса педагоглар зиммасига ҳам залворли масъулият юкляпти. Таълимнинг қайси босқичида бўлмасин, унинг мазмунини ошириш ва сифатини таъминлаш замонавий педагогнинг асосий вазифасига айланмоқда.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев раҳнамолигида амалга оширилаётган ислоҳотлар, биринчи навбатда, демографик жараёнлар ва урбанизацияни, башарият тафаккури ҳамда халқимизнинг ўсаётган сиёсий дунёқараши, онги ва маданияти, умумхалқ манфаати чуқур ўйланган ҳолда амалга оширилмоқда.

Таълим бу ҳар қандай мамлакатнинг энг асосий бўғини ҳисобланади. Айниқса, Олий таълим тизими бу мамлакатга кадрлар тайёрлашнинг илдизи ҳисобланади. Ҳозирги кунда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш энг биринчи навбатда чуқур билимли, етук мутахассис кадрлар тайёрлашга боғлиқ ҳисобланади. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда бугунги кунда таълим тизимига катта эътибор қаратилмоқда. Бозор иқтисодига ўтиш ҳамда демократик ва ҳуқуқий давлат тузиш сари амалга оширилаётган ҳаракатлар инсондан ўзининг умуммаданий дунёқарашини кенгайтиришни, умумий ва профессионал омилкорликни доимий равишда ошириб боришни талаб этади. Бугунги кунда мустақил фаолият юритиб, муаммоли шароитлардан чиқиб кета оладиган ва ўзида билимга доимий чанқоқликни сезадиган ҳар томонлама етук кадрларга ижтимоий буюртма сезиларли даражада ривожланмоқда. Бозор иқтисодига ўтиш ҳамда демократик ва ҳуқуқий давлат тузиш сари амалга оширилаётган ҳаракатлар инсондан ўзининг умуммаданий дунёқарашини